

Lekcje o wodzie, owadach i małych ojczyznach

Małgorzata Dobrowolska¹

Woda – czysta znaczy życie; brudna, nie tylko zdrowia nie doda, ale może być zabójcza dla organizmów. Woda to problem, od którego nie uciekniemy. Warto na to zwrócić uwagę uczniów i uświadomić im, że stan czystości wód zależy także od nas, od naszych codziennych działań. Stąd pomysł na scenariusz zajęć z zakresu edukacji ekologicznej „Bрудna woda zdrowia nie doda”.

Scenariusz drugi dotyczy owadów – najliczniejszej grupy zwierząt, a konkretniej ich znaczenia. Jest to propozycja zajęć z przyrody w formie debaty uczniowskiej.

Chciałabym zaprezentować także scenariusz obchodów DNI ZIEMI. W Katowicach (a myślę, że w każdym innym mieście i jego okolicy) znajdują się ciekawe przyrodniczo miejsca. Jednak z obserwacji, z rozmów wynika, że wielu z nich uczniowie nie znają. Stąd pomysł na hasło tegorocznych obchodów DNI ZIEMI w naszej szkole – „Poznajemy przyrodnicze zakątki Katowic”. Uczniowie klas 4 i 5 odwiedzili niektóre z takich miejsc w naszym mieście m.in.: rezerwat przyrody „Las Murckowski”, zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Stawy Szopienice-Borki”, najstarszy park Katowic – park im. T. Kościuszki. Efektem tych wycieczek były plakaty prezentujące dany zakątek przyrodniczy. Prace były oceniane przez uczniów i wychowawców. Podsumowanie i ogłoszenie wyników odbyło się 28.04.05 r. podczas uroczystego apelu ekologicznego. Apel uświetniła inscenizacja przygotowana przez koło teatralne oraz pokaz tańca w wykonaniu uczennic klasy piątej. Podczas apelu podsumowano także konkursy związane ze zbiórka surowców wtórnych: PUSZKA, MAKULATURA, BATEROWIEC oraz konkurs na najpiękniejszy mini-fotoreportaż pt.: „*Moje spotkania z przyrodą Giszowca*”. (Giszowiec to dzielnica Katowic, w której mieszkamy). W przygotowanie obchodów DNI ZIEMI włączyli się wszyscy wychowawcy klas IV i V.

I. „BRUDNA WODA ZDROWIA NIE DODA”

Myśl przewodnia:

Woda jest niezbędna do życia, niestety w wyniku działalności człowieka jest zanieczyszczona i marnotrawiona.

Cele:

Uczeń po zajęciach potrafi:

- określić stan czystości polskich rzek,
- wymienić główne źródła zanieczyszczeń wód,
- dokonać analizy danych,
- wykonać proste doświadczenia przyrodnicze,

---

¹ Szkoła Podstawowa Nr 51 z Oddziałami Integracyjnymi w Katowicach.

- wyciągać wnioski z przeprowadzonych doświadczeń i obserwacji,
- dostrzec wpływ codziennych czynności na stan środowiska,
- dostrzec własną odpowiedzialność za stan środowiska przyrodniczego.

Czas: 2 godziny lekcyjne.

Przeznaczenie: edukacja ekologiczna.

Metody: praca z materiałami źródłowymi, doświadczenia, obserwacje, prezentacje.

Środki dydaktyczne:

- kserokopie materiałów dla ucznia;
- mapa przedstawiająca stan czystości polskich wód;
- zestawy doświadczalne przygotowane przez uczniów;
- film video *Zielony pakiet – Słodka woda* lub inny dot. omawianych zagadnień;
- plansza – *Skąd pochodzą zanieczyszczenia wody?*

Przebieg zajęć:

Przygotowanie:

1. Uczniowie z kilkutygodniowym wyprzedzeniem zostają poinformowani o tematyce zajęć oraz zadaniach do wykonania w grupach:
  - Grupa 1: bada wpływ zasolenia na wzrost i rozwój rzeżuchy;
  - Grupa 2: bada wpływ detergentów na wzrost i rozwój rzeżuchy;
  - Grupa 3: bada wpływ oleju (substancji ropopochodnych) na wzrost i rozwój rzeżuchy;
  - Grupa 4: przygotowuje informacje dotyczące głównych źródeł zanieczyszczenia wód;
  - Grupa 5: przygotowuje informacje dotyczące stanu czystości polskich rzek;
  - Grupa 6: przygotowuje informacje dotyczące wpływu zanieczyszczeń wody na zdrowie zwierząt i człowieka;(każdy uczeń z danej grupy przygotowuje się do zajęć)
2. Nauczyciel przygotowuje kserokopie materiałów dla ucznia oraz pozostałe środki dydaktyczne.

Przeprowadzenie:

1. Krótkie wprowadzenie do omawianego tematu
  - zwrócenie uwagi na ilość dostępnej słodkiej wody na Ziemi.Można wykorzystać filmy video (lub inne źródła informacji).
2. Praca w grupach – uczniowie opracowują wspólne wnioski dotyczące przygotowywanych indywidualnie zagadnień w oparciu o przyniesione materiały i przygotowane informacje (literaturę, czasopisma).
3. Prezentacja prac grup – każda grupa przedstawia opracowane przez siebie zagadnienie, wyniki doświadczeń, opracowane wnioski.

Podsumowanie:

1. Uczniowie wypełniają test podsumowujący.
2. Ustalenie wspólnych wniosków.
3. Zadanie pracy domowej:
Zastanów się, co możesz zrobić dla ochrony zasobów wodnych.
4. Zadanie dla chętnych:
Wykonaj plakat nawiązujący do tematu zajęć.

MATERIAŁY DLA NAUCZYCIELA:

1. Przygotowanie

Nauczyciel przydziela grupom zadania do wykonania:

Grupa 1, 2 i 3 bada wpływ zanieczyszczeń wody na wzrost i rozwój roślin, na przykładzie rzeżuchy – instrukcja:

- przygotuj 3 pojemniki z tworzywa sztucznego (mogą być po serkach, jogurtach itp.), wyłóż je watą,
- nasącz przygotowane podłoża następującymi roztworami:
  - * wodą z kranu – próba kontrolna;
  - * wodą zanieczyszczoną solą (detergentami), olejem w niskim stężeniu – np. 2 krople do 0.5 łyżeczki na szklankę wody);
  - * wodą zanieczyszczoną solą (detergentami), olejem w dużym stężeniu (np. 1 łyżeczka na szklankę wody);
- podlewaj codziennie odpowiednimi roztworami,
- prowadź obserwacje przez okres 2 tygodni, zapisuj wyniki.

Grupa 4: Wyszukuje podstawowe informacje o głównych źródłach zanieczyszczeń wód.

W oparciu o literaturę (np. Hafner M., *Ochrona środowiska*, Mauer. G., *I ty chronisz środowisko*), czasopisma, NTERNET, podręcznik dla klasy VI – *Przyroda wokół nas*.

Grupa 5: Wyszukuje podstawowe informacje o:

- stanie czystości polskich rzek,
- klasach czystości wód.

W oparciu o źródła jw.

Grupa 6: Wyszukuje podstawowe informacje, ciekawostki dotyczące wpływu zanieczyszczeń wód na zdrowie ludzi i zwierząt.

W oparciu o literaturę (np. Leńkowa *Oskalpowana ziemia*, Hafner M., *Ochrona środowiska*, Mauer. G., *I ty chronisz środowisko*), czasopisma, NTERNET.

2. Wnioski końcowe (przykład)

1. W Polsce jest mało czystej, nadającej się do picia wody, tylko 1% długości rzek w Polsce ma I klasę czystości, czyli nadaje się do wykorzystania w gospodarstwie domowym.
2. Woda łatwo może ulec zanieczyszczeniu. Jest wiele źródeł zanieczyszczenia wody:
  - gospodarstwa domowe,
  - przemysł,
  - rolnictwo,
  - katastrofy tankowców.
3. Z powodu zanieczyszczonej wody giną rośliny, zwierzęta i ludzie.
4. Wodę należy oszczędzać, zasoby wodne chronić.

LITERATURA

Angiel J., Kądziołka J., Stawarz R., 2000: *Przyroda i człowiek. Podręcznik 5*. WSiP, Warszawa.

- Bobrzyńska E., Stawiński W., Walosik A., 2001: *Przyroda wokół nas. Podręcznik dla klasy VI szkoły podstawowej*. Wydawnictwo KUBAJAK, Krzeszowice.
- Czyszkowska E., Stocka J., 1999: *Przyroda dla klasy IV szkoły podstawowej, „Świat przyrody, świat przygody”*. Wydawnictwo Planeta, Inowrocław.
- Hłuszczyk H., Stankiewicz A., 1996: *Słownik szkolny 1996: EKOLOGIA*. WSiP, Warszawa.
- Baczała K., Hindson J., Koźniewska B., i in., 1996: *Zieloną ścieżką*. WSiP, Warszawa.
- Hafner M., 1993: *Ochrona środowiska – księga eko-testów do pracy w szkole i w domu*. PKE, Kraków.
- Muller J., Stawiński W., 1993: *Obserwacje i doświadczenia w nauczaniu biologii. Ekologia i ochrona środowiska*. WSiP, Warszawa.
- Kalinowska A., 1991: *Ekologia – wybór przyszłości*. Editions Spotkania, Warszawa.
- Dulias R., Hibszer A., 2004: *Województwo Śląskie. Przyroda. Gospodarka. Dziedzictwo kulturowe*. Kubajak, Krzeszowice.
- Rostański K., 1997: *Przyroda województwa katowickiego*. Kubajak, Krzeszowice.
- Stańczykowska A., 1990: *Ekologia naszych wód*. WSiP, Warszawa.
- Woda w Twojej rzece, pakiet edukacyjny* – Ośrodek Edukacji Dydaktycznej Ojcowskiego PN.
- Zielony pakiet. 2001*, Regionalne Centrum Ekologiczne.

MATERIAŁY DLA UCZNIA:

Test podsumowujący

1. Prawda czy fałsz. Zaznacz, które zdanie jest prawdziwe /P/, a które fałszywe /F/:
  - A. Ponad 2/3 powierzchni Ziemi stanowią wody .....
  - B. W Polsce czystej wody, która nadaje się do picia jest bardzo mało .....
  - C. Obecny stan czystości polskich wód można określić jako zadawalający .....
  - D. Odprowadzane do zbiorników wodnych detergenty powodują eutrofizację /użyźnienie/ wód .....

Jest to zjawisko korzystne dla życia organizmów wodnych .....
2. Woda łatwo może ulec zanieczyszczeniu.
Jest wiele źródeł zanieczyszczenia wody
M.in.:
  -
  -
  -
3. Podaj przynajmniej 3 skutki zanieczyszczenia wód naturalnych:
  -
  -
  -
4. Wymień nazwy, co najmniej 3 zwierząt, dla których katastrofy tankowców stanowią poważne zagrożenie życia:
  -
  -
  -

5. Połącz w pary:

KLASA I CZYSTOŚCI WÓD	- wody dość czyste nadające się do hodowli ryb (z wyjątkiem łososiowatych) - wody nie nadające się do żadnych celów
KLASA II	- wody do zaopatrzenia przemysłu (z wyjątkiem zakładów wytwarzających urządzenia precyzyjne i produkty spożywcze) - do hodowli ryb łososiowatych
KLASA III	- wody o najwyższym stopniu czystości - wody dla celów rekreacyjnych
WODY POZAKLASOWE	- wody do nawożenia terenów rolniczych do produkcji ogrodniczej i upraw pod szkłem - wody nadające się do picia

6. Ułóż hasło z rozsypanki wyrazowej:

DA/WIA/WO/CZY/DO/ZDRO/DA/STA

HASŁO:

II. JAK WYGLĄDAŁBY ŚWIAT BEZ OWADÓW?

Program: Przyroda. Bobrzyńska E., Stawiński W., Walosik A., 1999. Wydawnictwo Kubajak.

Hasło programu: Różnorodność form organizmów roślin, zwierząt i grzybów.

Cele:

Uczeń po zajęciach:

- zna pospolite gatunki owadów pożytecznych i szkodników,
- potrafi podać przykłady dodatniego i ujemnego znaczenia owadów,
- potrafi ocenić znaczenie owadów w przyrodzie i życiu człowieka,
- rozumie, że owady mogą pełnić rozliczne funkcje w środowisku,
- dokonuje obserwacji zgromadzonych okazów,
- wyciąga wnioski z przeprowadzonych obserwacji i dyskusji,
- rozumie konieczność ochrony gatunków rzadkich i zagrożonych wyginięciem.

Czas: jedna godzina lekcyjna

Przeznaczenie: klasa VI

Metody: problemowa, praca z materiałami źródłowymi, ćwiczenia techniczne.

Środki dydaktyczne:

- kserokopie materiałów dla ucznia,
- atlasy owadów, czasopisma przyrodnicze,
- ilustracje owadów chronionych w Polsce,
- okazy owadów, fragmenty kory z miejscami żeru korników, kokon jedwabnika, plastry, gniazda os i szerszeni,
- 2 arkusze szarego papieru, mazaki.

Przebieg zajęć:**Przygotowanie:**

1. Nauczyciel przygotowuje kserokopie materiałów dla ucznia oraz pozostałe środki dydaktyczne.
2. Uczniowie zostają podzieleni na grupy:
  - pierwsza to zwolennicy pozostania owadów na Ziemi,
  - druga to przeciwnicy pozostania owadów na Ziemi.
3. Uczniowie przygotowują się do prezentacji swojego stanowiska (informacje dotyczące dodatniego i ujemnego znaczenia owadów w przyrodzie i w życiu człowieka).

Ławki ustawiamy w dwóch rzędach naprzeciw siebie.

Przeprowadzenie:

Uczniowie podzieleni na zwolenników i przeciwników pozostania owadów na Ziemi siedzą naprzeciw siebie.

1. Krótkie przypomnienie podstawowych informacji dotyczących budowy i środowisk życia omawianej grupy organizmów.
2. Rozpoczęcie debaty nt. „*Jak wyglądałby świat bez owadów?*” – zapisanie tematu lekcji.
  - Uczniowie prezentują swoje stanowiska za i przeciw owadom, podając przykłady ich dodatniego i ujemnego znaczenia w przyrodzie i życiu człowieka.
  - Debata kierują przewodniczący i z-ca przewodniczącego klasy zapisując na przytwierdzonych do tablicy arkuszach szarego papieru „ZA” i „PRZECIW”.
  - Nauczyciel czuwa nad właściwym przebiegiem zajęć, koryguje wypowiedzi uczniów.
3. Prezentacja wybranych owadów chronionych w Polsce (zdjęcia, plansze) – uzasadnienie konieczności ich ochrony.

Podsumowanie:

1. Zapis wniosków z przeprowadzonej debaty.
2. Uczniowie wykonują zadania nr 1 i nr 2.

MATERIAŁY DLA UCZNIA:**Zadanie nr 1**

Znaczenie owadów (wg Jędrasik H., Kwiecień A., 1993).

Spośród podanych zdań wykreśl te, które nie dotyczą znaczenia owadów.

- A. Biorą udział w zapyłaniu kwiatów wielu roślin.
- B. Mają 3 pary odnóży kroczynek.
- C. Z kokonów jedwabników wyrabia się nici.
- D. Wyrządzają szkody w uprawach i hodowlach.

- E. Biorą udział w samooczyszczaniu wód.
- F. Są pasożytami ludzi i zwierząt.
- G. Zbierając pyłek, dostarczają człowiekowi miodu.
- H. Biorą udział w tworzeniu skał wapiennych.
- I. Tępią owady szkodniki.
- J. Wyrządzają szkody w magazynach.
- K. W ich ciele można wyróżnić głowę, tułów, odwłok.
- L. Przenoszą choroby.
- M. Niszczą zarazki chorobotwórcze w przewodzie pokarmowym kręgowców.
- N. Są pokarmem innych zwierząt.

Zadanie nr 2

Z podanych niżej przedstawicieli owadów, wskaż gatunki przyteczne gospodarczo, szkodniki oraz te, które przenoszą choroby zakaźne i wpisz w odpowiednią rubrykę tabeli (wg Krzywańska J., 1993).

Trzmiel, owocówka jabłkóweczka, biedronka, wesz głowowa, pchła psia, wołek zbożowy, pszczoła miodna, jedwabnik morwowy, mól odzieżowy, komar widliszek, mucha domowa, brudnica mniszka, stonka ziemniaczana, mrówka rudnica, żuk gnojowiec, bielonek kapustnik, baryłkarz, owadziarka.

Owady przyteczne	Owady szkodniki	Owady przenoszące choroby zakaźne

MATERIAŁY DLA NAUCZYCIELA:

Wniosek z przeprowadzonej debaty (propozycja):

1. Świat owadów jest bogaty i różnorodny. Owady odgrywają ogromną rolę w przyrodzie i życiu człowieka.
2. Wiele rzadkich i zagrożonych wyginięciem owadów zostało w Polsce objętych ochroną gatunkową, m.in.: chrząszcze biegacze, jelonek rogacz, motyle: paź żeglarz, paź królowej, mrówki, trzmiele.

LITERATURA

- Augustyniak M., 2000: *Przyroda. Podręcznik dla klasy VI*. Wyd. M. Rożak. Gdańsk.
- Jędrusik H., Kwiecień A., 1993: *Biologia 5. Zeszyt do ćwiczeń*. Wydawnictwo Edukacyjne Żak.
- Krzywańska J., 1993: *Biologia dla klasy V/2 w testach*. Wydawnictwo Środowisko. Łódź.
- Patrzę. Podziwiam. Poznaję. Owady*. Wyd. Arkady.
- Seria: *Tajemnice zwierząt „Na stepach i na pustyniach”*.
- Attenborough D., 1994: *Atlas żyjącego świata*. Oficyna Wydawnicza JAZ. Wrocław.

Bobrzyńska E., Stawiński W., Walosik A., 2001: *Przyroda wokół nas. Podręcznik dla klasy VI szkoły podstawowej*. Wydawnictwo KUBAJAK, Krzeszowice.
Czasopisma przyrodnicze np. *Zwierzaki, Przyroda Polska*.
Atlasy owadów.

III. „POZNAJEMY PRZYRODNICZE ZAKĄTKI KATOWIC”

Cele:

- pogłębianie wiedzy przyrodniczej,
- rozwijanie wrażliwości na problemy środowiska,
- rozwijanie poczucia estetyki,
- pogłębianie umiejętności współpracy w grupie,
- wyzwalanie aktywności i kreatywności uczniów,
- integracja uczniów.

Termin: I etap – zajęcia terenowe: II połowa marca/początek kwietnia.

II etap – podsumowanie: planowany termin- 22 kwiecień 2005, godzina 10.40

Miejsce: aula

Metody: impreza integrująca uczniów na poziomie klas zorganizowana przy współpracy wszystkich wychowawców klas IV i V.

PRZYGOTOWANIE

1. Nauczyciele wychowawcy wraz ze swoimi uczniami przygotowują się do obchodów Dni Ziemi wg scenariusza.
Każdy wychowawca otrzymuje scenariusz na miesiąc przed planowaną imprezą.

I ETAP:

Wyjazd klas do ciekawych przyrodniczo obiektów Katowic (do wyboru):

- rezerwat „Las Murckowski”,
- rezerwat „Ochojec”,
- zespół przyrodniczo- krajobrazowy „Źródła Kłodnicy”,
- zespół przyrodniczo- krajobrazowy „Stawy Szopienice-Borki”,
- użytek ekologiczny „Stawy na Osiedlu Tysiąclecia”,
- projektowany zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Katowicki Park Leśny” (trad. Dolina Trzech Stawów)
- najstarszy park Katowic – Park im. T. Kościuszki,
- projektowany użytek ekologiczny „Stawy Janina – Barbara”.

A) Wybór obiektu.

B) Przygotowanie informacji dotyczących wybranego obiektu – wyznaczeni uczniowie.

Źródła informacji dostępne w bibliotece szkolnej:

- „Katowice. Przyroda miasta”,
- „Osobliwości przyrodnicze województwa katowickiego”,
- „Osobliwości przyrodnicze województwa śląskiego”,
- „Rezerваты przyrody województwa katowickiego”,
- „Katowice. Informator z planem miasta”,
- Internet.

C) przypomnienie regulaminu wyjazdów i wycieczek szkolnych, poinformowanie uczniów o celu wyjazdu, podział na grupy oraz przygotowanie niezbędnych przyborów (atlasy roślin i zwierząt, lornetki, aparaty fotograficzne, szkicowniki, ołówki, kredki, miarę krawiecką, ew. karty pracy).

D) Wyjazd do wybranego „przyrodniczego zakątka Katowic”

– proponowany termin: II połowa marca (początek kwietnia).

Podczas zajęć terenowych uczniowie pracują w grupach zwracając uwagę na:

- przyrodę ożywioną (świat roślin i zwierząt),
- przyrodę nieożywioną,
- wpływ człowieka na środowisko przyrodnicze,
- wykonują zdjęcia, rysunki, pomiary.

E) Przygotowanie posterów

Uczniowie w grupach pod kierunkiem nauczyciela wychowawcy (plastyki, techniki) wykonują postery przedstawiające dany obiekt przyrodniczy

F) Prezentacja prac poszczególnych grup na forum klasy.

Wybór najlepszej pracy, która reprezentować będzie klasę.

Przy wyborze i ocenie prac należy uwzględnić:

- estetykę pracy,
- wykorzystanie i właściwy dobór zdjęć, rysunków, materiałów informacyjnych,
- pomysły, atrakcyjny sposób przedstawienia danego obiektu.

2. Prezentacja prac wykonanych przez poszczególne klasy.

Prace zostaną wystawione do prezentacji i oceny w holu w dniu 15.04.05 r.

Wychowawcy wraz ze swoimi uczniami głosują na najciekawszą pracę do dnia 20.04.05 r.

Wybrane jury podlicza głosy.

3. Przygotowanie zestawień ilości zebranych puszek, baterii – indywidualnie przez poszczególnych uczniów i łącznie przez klasę. Odpowiedzialni: wychowawcy i wyznaczeni w klasach uczniowie.

4. Przygotowanie dekoracji sali.

5. Przygotowanie inscenizacji

6. Przygotowanie dyplomów (dla wszystkich klas).

7. Nagłośnienie sali.

8. Zaproszenie dyrekcji, przedstawicieli rodziców.

9. Przygotowanie wystawy przyrodniczych prac uczniów naszej szkoły.

Odpowiedzialni za wykonanie zadań 2-9 nauczyciele wchodzący w skład zespołów samokształceniowych wychowawców klas IV i V.

APEL EKOLOGICZNY – PRZEBIEG IMPREZY:

Wszyscy uczniowie oraz wychowawcy ubierają się na zielono, kolorowo lub w stroje nawiązujące do elementów przyrody.

1. Powitanie. Przedstawienie celu spotkania.
2. Inscenizacja – przygotowana przez koło teatralne.
3. „Taniec robotów” – pokaz tańca w wykonaniu uczennic klasy 5B.
4. „Przyrodnicze zakątki Katowic”.

Krótką informacją dotyczącą zadania wykonywanego przez poszczególne klasy oraz zasad oceniania.

Ogłoszenie wyników głosowania na najciekawszą pracę prezentującą przyrodniczy zakątek Katowic (na poziomie klas IV oraz na poziomie klas V).

Wręczenie dyplomów.

5. Podsumowanie konkursów związanych ze zbiórką surowców wtórnych: BATEROWIEC, PUSZKA, MAKULATURA za okres od 1.09.04 do 15.04.05 r.

Wręczenie dyplomów i nagród indywidualnych oraz grupowej dla klasy, która zebrała największą ilość surowców wtórnych.

6. Podsumowanie konkursu na najpiękniejszy fotoreportaż pt. „*Moje spotkania z Przyrodą Giszowca*”; wręczenie nagród oraz dyplomów dla rodziców biorących udział wspólnie ze swoimi pociechami.
7. Zaproszenie do zwiedzania wystawy przyrodniczych prac uczniów naszej szkoły.

**WYNIKI GŁOSOWANIA
NA NAJCIEKAWSZĄ PRACĘ PREZENTUJĄCĄ
„PRZYRODNICZY ZAKĄTEK KATOWIC”**

Zestawienie wyników oceny prac poszczególnych klas	5a	5b	5c	5d	5e	5f	5g
Ocena klasy ..... ilość punktów							

(Każdy uczeń ma 1 głos, który może oddać na dowolną pracę, za wyjątkiem pracy swojej klasy. Każda klasa- trójka klasowa - podlicza głosy w swojej klasie, wypełnia tabelę, którą przekazuje jury. Jury przygotowuje tabelę zbiorczą. Analogiczna tabela dla klas czwartych.)